

השאלה הפלשטינאית ומשתעויותיה המדיניות

סא"ל חיים

במזה"ת: הסכסוך הערבי-ישראלי הפך מאז משבר קובה, באוקטובר 1962, למוקד פעיל של התמודדות אסטרטגית בין ברה"מ וארה"ב; מטבע הדברים מרכיבי השונים של הסכסוך, ובכלל זה השאלה הפלשטינאית, נוצלו ליצירת התנאים לכך; מעורבותה הצבאית והמדינית של ברה"מ הלכה והעמיקה בעשור האחרון, כשהיא נשענת בעיקר על הכוחות הקיצוניים והמיליטנטיים בעולם הערבי, ובכלל זה ארגוני המחבלים. מאמר זה נועד לסקור את קווי ההשפעה העיקריים של משחק המעצמות במזה"ת על התהוותה של השאלה הפלשטינאית כפי שהיא מוצגת לנו כיום.

עלייתו של הגורם הפלשטינאי למפה המדינית

הנסיבות בתחילת שנות ה-60 היו של עליה ניכרת במתיחות הבינערבית, על רקע של בדלנות וגאות של רגשות לאומניים פריטקוליסטים בעולם הערבי: התפוצצותו של האיחוד הערבי הראשון עם התפרקותה של הקהיליה הערבית המאוחדת (ספטמבר 61); ההפיכה בתימן (ספטמבר 62) והמלחמה שהתפתחה שם בעקבותיה בין השבטים המלוכניים וכוחות המשלוח המצריים (1963—1967) כאשר ערב הסעודית ומצרים ניצבו למעשה זו מול זו; הסכסוך המזוין בין אלג'יריה ומרוקו על רקע דרישות טריטוריאליזם (1963); המשבר העירקי-כורדי. באותה עת החל להתבהר גם בזירה העולמית תהליך של פרטי-קולריזם ופלורליזם, שמצא ביטוי חד אחרי משבר קובה באוקטובר 1962, בעיקר בין סין וברה"מ ובין צרפת וארה"ב. במקביל זכתה תנועת הפ.ל.ג. האלג'ירית בהישג עצום הטמון בהסכמי אוויין ממרס 1962 שקבע את עצמאותה של אלג'יריה, ופרץ סכסוך אלים בין צפון-ויאט-נאם ודרומה על רקע עליית כוחה והצלחת מבצעה של תנועת המחתרת הדרום-ויאט-נאמית (הויאט-קונג).

אין ספק כי המפגש בין נסיבות חברתיות ופוליטיות בפרק זמן מסוים, לבין הימצאותו של איש בעל כושר שכנוע ויכולת מבצעת, מפתח תהליך של התארגנות/התגבשות של קבוצה לוחמת. ואם יש רקע כגון השאלה הפלשטינאית, מזהה קבוצה זו את עצמה עם מטרות נשגבות של "התהוות לאומית" ושל "מאבק לשחרור לאומי".

האיש, שהיה זמן רב בלתי ידוע וחיפש את הדרך אל הצמרת, כמנהיגם של הפלשטינאים הוא יאסר עראפת, בן למשפחה עזתית שהיגרה למצרים בשנת 1920, שם נולד 9 שנים מאוחר יותר. עראפת ראה את עצמו במשך שנים רבות כמצרי לכל דבר, ובתור שכזה היה אחד מפעיליה של תנועת "האחים המוסלמים" בקהיר, עד להפיכת ה-23 יולי 1952. בעקבותיה ניתן לו להבין כי

השאלה הפלשטינאית עולה לבמה הבינלאומית כל אימת שהטיפול המדיני בסכסוך הערבי-ישראלי מקבל חיות מחודשת, דבר המתעורר בדרך-כלל בעקבות מלחמה או מתיחות צבאית גוברת. לאחר תבוסתן במלחמת השחרור, דאגו מדינות ערב לשמור על חיותה של שאלה זו כטיעון מדיני בעל משמעות אנושית-טראגית הן לצרכי פנים והן לתצרוכת של מדיניות חוץ. ערביי הארץ שנטשו את מקומות מגוריהם במהלך המלחמה, או אף לפני, אל מעבר לקווי שביתת הנשק, הושארו כפליטי-נצח אומללים ומוכי גורל. הדבר התאפשר, יורידית, באשר ארגון האומות המאוחדות הכיר במעמדם זה, העניק להם סיוע ותרומות, וזיכה אותם בהחלטה מדצמבר 1948 הדורשת עבורם אפשרות של בחירה בין שיבה למקומות מגוריהם לבין קבלת פיצויים חומריים. גם הממלכה ההאשמית שסיפחה לעצמה בשנת 1951 את יהודה ושומרון, שתושביהם הפכו לירדניים לכל דבר, סירבה עד עצם היום הזה להעניק את האזרחות הירדנית לאותם ערביי הארץ שמוצאם מחלקי ארץ-ישראל בקווי שביתת-הנשק. השאלה הפלשטינאית עלתה, איפוא, כבעיה של פליטי מלחמה שצריכה למצוא את פתרונה ככזאת. ביטוי יורדי בינלאומי חוזר לראיית השאלה הפלשטינאית כבעיית פליטים ניתן גם אחרי מלחמת ששת הימים, בהחלטת מועצת הבטחון 242 מ-22 נובמבר 1967, שמהווה את הבסיס המוסכם היחידי על כל הצדדים לסכסוך, כולל המעצמות, לקידום הסדר שלום צודק ובר-קיימא במזה"ת. זאת גם על פי החלטת מועצת הבטחון 388 מ-22 אוקטובר 1973, אשר כזכור כללה 3 סעיפים: הפסקת-אש; ביצוע מלא של החלטת 242 על כל סעיפיה; פתיחת מ"מ בין הצדדים לקידום הסדרי שלום (ועידת ג'נבה).

אלא, מעשית, השאלה הפלשטינאית החלה כבר בשנות ה-60 המוקדמות לקבל אופי מדיני אחר החורג מסוגיה אנושית של פליטים לעבר בעיה מדינית של עם ערבי נוסף, המחפש את זהותו העצמית ומקווה להגשמת עצמאות לאומית. ברור כי הפעילות החבלנית, ובעיקר הפרסום שניתן בעתונות העולמית לפעילות זו, שימשה גורם שתירם להתהוות המדינית החדשה של השאלה הפלשטינאית. אולם, אין ספק כי אלמלא היו נסיבות מיוחדות במערכת הבינלאומית, ובזירה המזרח-תיכונה, לא היה בפח"ע לבדו כדי להביא לתמורה כלשהי בשאלה הפלשטינאית.

הפעילות החבלנית הערבית ליוותה אותנו בכל אורך שנות קיומנו כמדינה עצמאית, אך כשם שזו לא הביאה בשנות ה-50 להעלאת השאלה הפלשטינאית כסוגיה מדינית-לאומית, יש להניח כי אלמלא הרקע הבינמעצמתי גם הפח"ע של שנות ה-60 וה-70 לא היה מוביל לכך. משמעות הדבר כי את המניעים לעלייתה עתה של השאלה הפלשטינאית כבעיה לאומית יש לחפש לא בתמורות שחלו, או לא התחוללו, בקרב הפלשטינאים עצמם, אלא דווקא בהתפתחויות הנסיבות (קוניקטורות) שנוצרו עקב מאבק המעצמות ומשחקן

תפקידה של התנועה הסתיים מעשית עם עליית „הקצינים החופשיים” לשלטון, ובעזרתו של אנוור אלסאדאת צורף לפקולטה להנדסה, בניין וכבישים באוניברסיטת קהיר, בסתיו 1952. במסגרת זו התיידד עם מוחמד חידר, אחד ממנהיגי של החזית הלאומית האלג'ירית, ובעל קשרים עם אנשי צמרת מצריים, שהפך למדריכו הפוליטי: בשנת 1954 עשה לשחרורו ממאסר בלתי צפוי, ביחד עם מרבית חברי „האחים המוסלמים” שתנועתם נקשרה בנסיון ההתנקשות בנאצר, ופעל לשילובו במסגרת של תנועה פלשטינאית; זו התארגנה באוניברסיטת קהיר, ובחופשות הקיץ פעלה ברצועת-עזה תחת פיקודו של קולונל מוצטפא חאפז (שנהרג ב-1956 ע"י חבילת תופת שנשלחה ע"י המודיעין הישראלי). עראפת הזניח במהרה את „המאבק נגד הציונות”, בהעדר תנופה שתוביל אותו לצמרת, והעתיק את מושבו לכווית שם מצא הכנסה מכובדת כמהנדס, אם כי לא הפסיק את פעילותו הפוליטית שנשאה אופי של ערבוּיָה בין קנאות מוסלמית אותה רכש בתנועת „האחים-המוסלמים”, לבין פעלתנות פלשטינאית שנתאפשרה הן בשל הרקע המשפחתי שלו והן בשל פעילותו ברצועת-עזה בשנים 1956—1958.

המפגש הנסיבתי בין ההתפתחויות במזה"ת (ובעולם) לבין האיש אירע בשנת 1963: ידידו מתקופת הלימודים, המנהיג האלג'ירי מוחמד חידר הזמינו לאלג'יריה והפגישו שם עם אישים סורים. לסורים היה עניין „חמם” את הגבול עם ישראל על רקע סיום עבודות מפעל המים הארצי, כשהסיבה העיקרית נעוצה היתה בענינם להופיע בפסגה הערבית שעמדה להערך ברבאט, בינואר 1964, כמנהיגי „המאבק נגד הציונות ולמען שחרור פלשטין”. להמחשת הדבר נזקקו לתנועה פלשטינאית מתחרה לזו של אחמד שוקיירי שקשריו עם נאצר היו טובים, והרי בדיוק את ג'מאל עבד אלנאצר הם חפצו לנגח על „הפקרת החזית נגד ישראל בגלל מלחמה שהוא מנהל נגד הערבים בתימן”. עראפת התאים לתפיסה הסורית דאון, ובעזרתם הפעילה, אכן הקים בלבנון ארגון מחבלים שכלל זרוע מדינית-הסברתית וזרוע חבלה שנקראה „פתח” — בהיפוך הסדר — ראשי תיבות בשפה הערבית של „תנועה לשחרור פלשטין”. היפוך ראשי התיבות נועד להעניק נופך אופרטיבי, באשר „פתח” פירושו „נצחון” או „כיבוש”, ששילבה את דמיונם של הצעירים הפלשטינאים שהלכו בטל בביירות, דמשק או רבת-עמון, מה עוד שלזרוע החבלה ניתן השם „עאצפה” שפירושו סופה.

מכאן ואילך, הוזינו ההתפתחויות בזירה העולמית, ומשחק המעצמות במזה"ת, את התפתחותו של ארגון „פתח” כתנועה בעלת משקל מדיני בלתי מבוטל. המאבק הבינמעצמתי בזירה האסיאנית הניע את הסובייטים לבחור במזה"ת כאזור בו ינהלו את „מתקפת הנגד” האסטרטגית שלהם מול ההתערבות

הצבאית האמריקנית ב„וויאט-נאם, ונוכח האיום הסיני שהחל ללוּבּש ממצבים מדאיגים בברה"מ. הצלחותיה של ברה"מ בתימן, רד"ת, סומליה ואלג'יריה, והישיגיה בהודו על רקע סכסוכה עם פקיסטאן, פתחו סיכויים טובים להצלחתה של „מתקפת-נגד” כזו. כמשענת למאמצי החדירה והתבססות הסובייטית במזה"ת ומזרח לסואץ, ראתה ברה"מ בנכוחות קבועה של צי המלחמה שלה במימי הים התיכון, אשר החלה בפועל בשנת 1964, כשלב ראשון לקראת נוכחות ציית דומה באוקיאנוס ההודי. אלא שנוכחות זו חייבה מציאת נמלי שירותים ובסיסים יבשתיים ליחידות האוויר של הצי הסובייטי, במדינות השוכנות בחופי ימים אלה. משסירבו בן-בלה ונאצר להעניק שירותים ליחידות הצי הסובייטי בנמלי אלג'יריה ומצרים, ונוכח עמדתן העוינת לכך של יוגוסלביה ואלבניה, נשארה סוריה כאלטרנטיבה היחידה למאמציה של ברה"מ בכיוון זה. אך זו לא מיהרה להעניק יתרונות צבאיים לסובייטים בשטחה. אלא שלגבי סוריה הדלתות לא היו נעולות באשר הסורים נזקקו לסיוע הצבאי הסובייטי בחימום הגבול עם ישראל. ברה"מ ראתה במדיניות סורית מליטנטית דרך יעילה להגברת תלותה בסיוע הסובייטי, ועקב כך להחלשת כושר המיקוח של דמשק בהתנגדותה להעניק בסיסים לצי המלחמה של ברה"מ בשטחה. יתר על כן, הסובייטים הניחו כי מלחמת ההתשה הסורית נגד ישראל על רקע הפעלת „המוביל הארצי” תביא בסיכומו של דבר להתלקחות מחודשת בסכסוך הערבי-ישראלי, דבר שיחייב את נאצר להיגרר למלחמה נגד ישראל, וכתוצאה מכך להשען באורח מאסיבי על הסיוע הצבאי הסובייטי. התמיכה הסובייטית בתוקפנות הסורית כללה מטבע הדברים גם תמיכה וסיוע לארגון ה„פתח” ולפעולות החבלה שלו, דרך לבנון, סוריה וירדן, בשטח ישראל. לתמיכה הסובייטית טית היתה, כאמור, מטרה אסטרטגית של החלשת העורף המזרח-תיכוני של ארה"ב ונאט"ו, במקביל לערעור החזית המערבית ע"י הגברת ההתקרבות הסובייטו-צרפתית, אך בעיקר של התבססות צבאית סובייטית לאיגוף סין מדרום. מדיניות זו הובילה כידוע לאירועים שהביאו להתלקחותה של מלחמת ששת הימים, ביוני 1967.

שילוב הפלשטינאים במשחק המעצמות במזה"ת.

מלחמת ששת הימים, ובעיקר תוצאותיה, פתחו תקופה חדשה בעימות הישראלי-ערבי, שהתאפיינה בהקשר הפלשטינאי, ומנקודת ראות בינלאומית, בהתפתחותו של קשר אינטגרלי בין פתרון תוצאות מלחמה זו לבין פתרון שורשי לסכסוך הערבי-ישראלי. הראשון מבין מנהיגי העולם שהגדיר קשר זה היה הגנרל דה-גול שקבע מיד לאחר המלחמה כי „צריך למצוא פתרון שורשי לסכסוך בין עמי ערב וישראל”. את פתרון הבעיה עדיין ראו כולם, כולל הממשלות הערביות, גם לאחר מלחמת ששת הימים, בנסיגת ישראל מהשטחים (או משטחים) שכבשה במלחמת יוני 1967, ובפתרון „הולם” לבעיית הפליטים; ואכן ברוח זו נתקבלה החלטה 242 במועצת הבטחון ב-22 נובמבר 1967, ואח"כ ע"י הצדדים לסכסוך, אם כי עם פירושים שונים. נשיא מצרים, ג'מאל עבד אלנאצר, שקיבל אף הוא את החלטה 242 כבסיס להסדר כולל בין מדינות ערב וישראל, נכון היה לקבל גם את „תכניות רוג'רס” מאוקטובר 1969 להסדר מצרי-ישראלי וירדני-ישראלי, שכללו

סעיפים הנוגעים לפתרון השאלה הפלשטינאית כבעיה של פליטים. כזו היוותה השאלה הפלשטינאית גם סעיף, במהות של פליטים ולא של עם פלשטינאי, בדיוני שגרירי 4 המעצמות באו"מ, שקיימו פורום לשושיניויות על הסדרים מדיניים במוזה"ת על בסיס החלטת מועצת הבטחון 242, שיושגו בסיוע תיווכו של השגריר המיוחד של האו"מ — גונאר יארינג.

ההתפתחויות המעשיות באיזור העניקו, לעומת זאת, לארגוני המחבלים, ובמיוחד לארגון „פתח“, כר נרחב לפעולה מדינית, הסברתית/תעמולתית וטוריסטית גם יחד: המפלה של הצבאות הערביים במלחמת ששת הימים אילצה את המדינות הערביות לשמור, פחות או יותר, על הפסקת-אש בחזיתות עם ישראל; המאבק המדיני של הערבים, אשר נועד להביא באמצעים פוליטיים לביטול תוצאות התבוסה הצבאית במלחמת ששת הימים, חייב שמירת מתח וציר לחימה פעיל נגד ישראל; הימצאותם, לאחר המלחמה, של למעלה ממיליון פלשטינאים נוספים בצל ה„כיבוש“ הישראלי ביהודה, בשומרון וברצועת עזה, מצד אחד, ועובדת קיומו של ארגון „פתח“, וארגוני שוליים אחרים של מחבלים, מצד שני, איפשרה קיום ציר של לחימה פעילה נגד ישראל במסגרות של „פעולות של התנגדות עממית ומחתרתית נגד הכובש הישראלי“. ארגון „פתח“, ובעקבותיו ארגוני השוליים האחרים, התימרו או כמו היום להמריר את האוכלוסיה הפלשטינאית בשטחים נגד הממשל הצבאי הישראלי, ולבצע מעשי הרס וחבלה בכל מקום שאפשר, בכל אמצעי שניתן, ובלא אבחנה בין הקרבנות, אם ישראלים הם או לאו, אם גברים או נשים הם או זקנים וטף.

העובדה כי ארגוני המחבלים קיימו בפועל, או לפחות בתודעה העובדה כי ארגוני המחבלים קיימו בפועל, או לפחות בתודעה 1967 ו-1968, על רקע תבוסה ערבית, ומפלה של צבאו-תיהן הסדירים של מדינות ערב, תרמה במישרין לעליית קרנם ומשקלם ברחוב הערבי. גם בשל כך נגררו ממש-לות-ערב להעניק להם בסיסים, סיוע חומרי ותמיכה מורא-לית, למרות שהשליטים הערביים הסתייגו ממידת ההשפעה הגוברת שהיתה להם בקרב ההמון, בשל עליית יוקרתם כ„לוחמי מחתרת“. התעמולה הערבית הציגה אותם ככאלה תוך גיפוח מעשיהם נגד ישראל שתוארו כ„הירואים“. אם פעולותיהם הטוריסטיות היו מוצלחות או לאו, כפי שלעיתים תכופות אירע, שיקפו הודעותיהם על הפעולות בישראל הזיות דמיוניות יותר מאשר מציאותיות. הן זכו לתהודה עצומה בעולם הערבי, ולכיסוי נרחב בעתונות העולמית, והמערבית בפרט. שופרות התעמולה של המדינות הקומוניסטיות, ובמיוחד אלה של ברה"מ, הציפו את העולם בתיאורים מרהיבים על מעשים שהיו או לא היו, אשר תוארו כפעולות התנגדות לגי-טימיות של פרטיזנים ערביים נגד הכיבוש הישראלי של שטחים ערביים. כך גם תוארו פעולותיהם של ארגוני המחבלים ע"י הצרפתים וגורמים מערביים אחרים, וכתוצאה מכך זכה ארגון „פתח“ בפרסומים בינלאומיים להילה של „תנועת התנגדות מחתרתית“ דוגמת זו של „ההתנגדות הצרפתית“ בימי הכיבוש הנאצי של צרפת.

יחד עם זאת, לא עלה בכוחם של ארגוני המחבלים על אף כל הרעש והטרור שזרעו, כדי לקבוע לבדם את מעמדם המדיני. אדרבא, לארגוני המחבלים היה בסיסומו של דבר כשלון אסטרטגי כ„תנועת התנגדות“, וזאת בעיקר בשל: —

- כשלונם החרוץ במציאת מעוזים לפעולה חבלנית, ובסיס להשפעה מדינית, בשטחים המוחזקים ביהודה, בשומרון וברצועת עזה.

- אי הצלחתם בפעולה החבלנית נגד ישראל, הן מבחינה צבאית והן מהבחינה האזרחית (כלכלית, מדינית, מוראלית).

- כשלונם בכל נסיונות ההתארגנות מעבר לקווי הפסקת-האש בבסיסים עצמאיים ובלתי פגיעים, הן מצד ישראל והן מצד המדינות המארחות (צבאית ומדינית). המפלה העיקרית בתחום זה היתה בחיסולו המוחלט של מאחזם העיקרי בעבר הירדן בספטמבר („השחור“) של שנת 1970, ובהגבלת חופש הפעולה וההשפעה שלהם בסוריה. גם אחיזתם בלבנון, החלשה שבמדינות ערב, הפכה לבלתי יציבה וכפופה לכללי משחק מחייבים (בהסכמי קהיר והספחים שהתווספו להם).

- אי הצלחתם בשיבוש הדו-קיום המעשי, במצב של שלום, בין האוכלוסיה הפלשטינאית משני עברי הירדן לבין השלטון והאוכלוסיה בישראל, שבמסגרתו קוימה מדיניות הגשרים הפתוחים וקשרי עבודה ומסחר תקינים.

הפיכתם של ארגוני המחבלים לגוף מדיני פעיל ובעל משקל בכל הקשור בסכסוך הערבי-ישראלי, כולל בהקשריו הביני-לאומיים, היא איפוא תמורה שמניעה רחוקים מיכולת פעור-לתם וכושרם האמיתי של הארגונים הפלשטינאים: מאבק המעצמות על רקע אסטרטגיית ההידברות האמריקנית-סוב-ייטית, ומשחקן של ברה"מ וארה"ב להשגת עמדות-כוח ומיקוח משופרות בהידברות זו. אך עוד בטרם עלה ניכסון לנשיאות, לסובייטים היה עניין למשוך את תשומת הלב העולמית מהפלישה לצ'כיה (21 אוגוסט 1968) למוקד המתי-חות המזרח-תיכוני, שהוא רגיש וחשוב יותר לאינטרסים המערביים מאשר עצמאותם של הצ'כים. הגם שסביר כי מלח-מת ההתשה בחזית המצרית היתה פועל יוצא של מערכת שיקולים מצרית טהורה, אך העיתוי שבו היא החלה — ספטמבר 1968 — תאם להפליא אינטרסים אלה של ברה"מ. אולם, חדושה של מלחמת ההתשה בתחילת 1969 כרוך היה כבר בשיקולים סובייטים אסטרטגיים הקשורים בפתיחת הידברות בין שתי מעצמות-העל. דרך ניהולה של המלחמה ומאפייניה תאמו קלסית את דרך החשיבה הסובייטית: שילוב לחצים צבאיים ומדיניים נגד היריב כדי להשיג ויתורים ממנו בהידברות שקטה על הסכמים, או הסדרים. התפתחות זו היא, לדעתי, המשמעותית ביותר באשר מקופלים במסגרתה הסיבות שהכריעו את הכף להפיכת ארגוני המחבלים כגורם בעל משקל פוליטי בסכסוך הערבי-ישראלי, כולל בהקשריו הבינלאומיים. לכן יש חשיבות רבה לבחינת סוגיית ההידברות בין המעצמות והשפעותיה על התפתחות השאלה הפלשטינאית.

ניכסון חתר ל„עידן הידברות“ עוד בטרם ניצח בבחירות בנובמבר 1968, אך כאשר עלה לכס הנשיאות בינואר 1969 היה ברור כי ינקוט במהלכים מרחיקי-לכת ליוזמה גלובלית, ואזורית, של הידברות מקיפה, בראש וראשונה עם יריביו האסטרטגיים במוסקבה ובפקין: תשתית ההידברות הונחה בדו-שיח האסטרטגי לקביעת כללי התנהגות בין המעצמות ולהגבלת מירון החימוש הגרעיני, ומטרתה — לפחות ההתח-

קבלתה של התכנית האמריקנית, במסגרת זו העניקו מרות לאומית לארגוני המחבלים: ב-15 אוקטובר 1969 הכריזו חבר הפוליטברו הסובייטי, אלכסנדר שליפין, המכהן כיו"ר האיגודים המקצועיים בברה"מ, בכנס העולמי של האיגודים המקצועיים בבודפשט, כי, "תנועת ההתנגדות הפלשטינאית היא תנועה לשחרור לאומי ומהווה חלק פעיל מהתנועה לשחרור לאומי המנהלת מאבק נגד האימפריאליזם העולמי בכל קצוות העולם השלישי". מכאן ואילך החלו הסובייטים לדבר על קיומו של "עם פלשטינאי" שיש לו זכות להגדרה עצמית ואפילו לעצמאות לאומית. בסוף שנת 1969 פעלה ברה"מ גם כדי להעביר החלטה של העצרת הכללית של האו"ם הקובעת כי, "שלום צודק ובר-קיימא צריך להעניק פתרון גם למיליון זכויותיו של העם הערבי של פלשטין", החלטה שחזרה על עצמה, עם הסלמה בטון הניסוח גם בשנים 1970—1972 במושב העצרת הכללית של האו"ם.

מהלכי ברה"מ במזה"מ נתקלו בתגובות אמריקניות חריפות: "תכנית רוג'רס" הוקפאה ובמקומה באה דרישה מיידית להפסקת-אש על גדות התעלה; הגוברת התמיכה הצבאית בישראל ובירדן מול המתקפה החדשה של הגורמים הקיצוניים בעולם הערבי, וארגוני המחבלים בכלל זה; יחידות הצי השישי תוגברו באגן המזרחי של הים התיכון והיו נכונים להתערבות פיזית נגד סוריה, תוך יצירת רושם כי הדבר ייעשה במשולב עם מאמצים צבאיים מירדן ומישראל (בעת המשבר הירדני-פלשטינאי-סורי); הוקפאה בפועל הפעילות המדינית (של יארינג) בשל קידום הטילים בניגוד להסכם הפסקת-האש מ-7 אוגוסט 70 בין ישראל ומצרים.

טקטיקה דיפלומטית אמריקנית מול אסטרטגיה סובייטית

התגובות האמריקניות היו בבחינת מהלומה קשה לסובייטים, שיוקרתם נפגעה כתוצאה מהזהירות וההתאפקות בה נקטו מול האמריקאים, הן בהקשר המצרי-ישראלי והן במשבר הסורי/פלשטינאי-ירדני. מותו של נאצר בספטמבר 1970 שימש אזהרה נוספת למגמותיה של ברה"מ, משום שלסובייטים היה ברור מלכתחילה כי יורשו — אנוור אלסאדאת — הוא מהמתנגדים הבולטים לחידה הסובייטית למצרים. גם נפילתו של ג'דיד בסוריה והתמקדות השלטון בדמשק מסביב לחאפז אסד לא היתה בבחינת אירוע חיובי לברה"מ ולכושר השפעתה באזור. הסובייטים גם לא העריכו נכונה את המצב כאשר ניסו להביא לעלייתם בכוח של אנשי שלום במצרים (עלי צברי — באביב 1971) ובסודאן (ההפיכה הקומוניסטית ביולי 1971). מיד עם עלייתו לשלטון פנה סאדאת ישירות אל הממשל האמריקני וביקש את סיועו להביא לנסיגה ישראלית, ולוא חלקית, מהגדה המזרחית של התעלה (ביקורי רוג'רס וסיסקו במצרים והטיפול סביב רעיון ההסדר החלקי).

בתנאים אלה ברור היה כי היוזמה במזה"מ עברה לידי האמריקאים, וסביר היה שסאדאת יהיה מוכן לשלם את המחיר לרכישת אהדת ממשל ניכסון ב, מטבעות סובייטיים, דבר שמצא ביטוי ביולי 1972 בגירוש היועצים והיחידות הסוביי-

לתית — היתה לסיים מבחינתה של ארה"ב את המלחמה הבתלית אהודה בוויאט-נאם מתוך עמדת-כוח יחסית. אולם, כבר מתחילתה, הכילה ההידברות בין הבית הלבן והקרמלין נסיונות של דו שיח ורקמת-הבנה, ולו ע"י הסכמה שלא להסכים בנכח ניגודים מהותיים, בשאלות מפתח בינלאומיות כגון הבטחון וההפשרה באירופה והסכסוך הערבי-ישראלי. על רקע זה נפתח דו-שיח אמריקני-סובייטי, בדמות פגישות סדירות בין סיסקו ודוברינין שהראשונה בהן היתה במרס 1969. בפגישות אלה היו אמורים השניים לאתר דרכים ונוסחאות כדי לקדם את הגשמתה של החלטת מועצת הבטחון 242 ב-22 נובמבר 1967, תוך גטרול של פורום שגרירי 4 המעצמות באו"ם שהדיונים במסגרתו נכנסו למבוי סתום. אך בעוד שברה"מ שאפה לנצל דו-שיח זה כדי לשקף את מעמדה במזה"מ כמעצמה נוכחת, בעלת השפעה, ושצריכים להתחשב בשל כך באינטרסיה היא באיזור, חתרו האמריקאים להמחיש חולשת ברה"מ להבטיח לערבים מבחינה מדינית את, "חיסול תוצאות התוקפנות הישראלית" ולהפגין ע"י כך כי המפתח לכך נמצא בידי ארה"ב. בדרך זו שאף הממשל האמריקני לפעול להחלשת אמינותה של ברה"מ כמעצמה שניתן באמצעותה לקדם את המטרות הלאומיות של הערבים. ברה"מ היתה מודעת לכך, אם כי הניחה כי הלחצים הצבאיים שהיא תפעיל באמצעות מלחמת ההתשה המצרית יעמיקו את התבססותה האסטרטגית באיזור, וישמשו מנוף לגרימת סחף בעמדת ארה"ב בדו-שיח שלה עם הסובייטים. יתר על כן, ברה"מ הניחה כי בשל התמיכה הצבאית שארה"ב תצטרך להגיש לישראל ממילא תוגבר העוינות הערבית כלפיה.

במלחמת ההתשה היתה, איפוא, התמודדות ישירה בין יחסי כוחות מקומיים, ועקיפה בין יחסי הכוחות הבינמצעמתיים בזירה. עד קיץ 1969 נדמה היה לברה"מ כי הלחץ הצבאי מחזק את עמדתה בדו-שיח שבין דוברינין וסיסקו בווינגטון, עד כי ביוני 1969 הגישה תכנית להסדר בשלבים קצרים ובלוח זמנים מוגדר. זו כללה עדיין פתרון של פליטים (בהתאם להחלטות האו"ם מ-1948) ולא של עם פלשטינאי. אולם, משהסתבר לסובייטים החל מיולי 1969 כי המאזן הצבאי בין ישראל ומצרים הוטח לצד הישראלי, בשל הפעלת המימד האווירי ואספקת הפנטומים לישראל (החל מספטמבר 1969) הבינו הסובייטים כי אין בטחון בהפקת תועלת מדינית מהמשך הלחצים הצבאיים, מה עוד, שהתווסף לכך, "פלירט" בין ארה"ב ומצרים בדמות תכנית להסדר מצרי-ישראלי, שנודעה אח"כ (20 אוקטובר 69) בשם, "תכנית רוג'רס". בתגובה לכך פעלו הסובייטים בשני מישורים מקבילים:

○ צבאית — החלו להכין את הקרקע לשיגור יחידות צבא סובייטיות למצרים, שתשמשנה גרעין לנוכחות צבאית סובייטית קבועה במצרים במסווה של ההכרח להבטיח לה, "כושר הגנה אמין" נוכח העליונות האווירית של ישראל: נוהל מסע תעמולתי מקיף בדבר קיומם כביכול של טייסים אמריקאים בח"א הישראלי, המשתתפים בהתקפות האוויריות נגד מצרים. היחידות הסובייטיות שוגרו בפועל בתחילת שנת 1970 למצרים.

○ מדינית — התנגדו ל, "תכנית רוג'רס", עוד לפני פרסומה, ועשו להעלאת סוגיות שיש בהן כדי להקשות על נאצר את

טיים ממצרים. האלטרנטיבה היחידה שנותרה לברה"מ, גם אם אין בה כדי לפצות על אבדן המאחז, ועיקר ההשפעה במצרים, היתה מדיניות עיקשת של תמיכה פעילה ומקיפה בגורמי הכוח הקיצוניים בעולם הערבי — סוריה, עיראק וכמובן ארגוני המחבלים. כלפי הארגונים הפלשטינאים נעשה נסיון ברור מצד ברה"מ לאיחוד השורות ביניהם, ולגיבושם יחד כגורם-כוח בעל משמעות מדינית וצבאית הנשען על הסיוע הסובייטי. אלא של ברה"מ לא היו מספיק צינורות השפעה על הארגונים הפלשטינאים, ולא להאחזים לא היו מספיק בגרות מדינית וכוח צבאי כדי להיכנות כגורם-כוח בעל השפעה ומעמד במת-כונת של „תנועה לשחרור לאומי“ כפי שהסובייטים חפצו (דוגמת הוויאט-קונג). ניתן היה לכל היותר לעודדם לפעול נגד האינטרסים האמריקניים והמערביים באזור, וגם זאת בלי יכולת סובייטית של שליטה, פיקוח או אפילו השפעה, על פעולותיהם ומעשיהם שחרגו בדרך כלל מהמסגרת שמוסכבה יכלה לתמוך בהם גלויות — כגון חטיפת מטוסים וביצוע מעשי רצח וחבלה בלא אבחנה.

יחד עם זאת, ברה"מ המשיכה לפתח את הרעיון של זהות לאומית פלשטינאית, ולדרוש במגעים המדיניים והדיפלומטיים כי כל הסדר במזה"ת חייב לכלול גם את מילוי „הזכויות החוקיות והלאומיות של העם הערבי של פלשטין“, דבר שבא לביטוי גם בפגישות הצמרת בין ההנהגה הסובייטית ונשיא ארה"ב, ומצא הד בהודעות המשותפות שסיכמו את ביקור ברונייב בווינגטון (יוני 73) וביקור ניכסון במוסקבה (יוני 1974). אולם, גם בהקשר זה נטלו לעצמם המצרים, מצד אחד, והאמריקאים, מצד שני, יוזמות משלהם: —

○ המצרים היתוו תכנית להסדר לפיה צריכה ישראל, כדי לזכות בנכונות ערבית ל„הפסיק את מצב המלחמה“ עימה, לסגת מכל השטחים שכבשה ביוני 1967, ולהכנס לאחר מכן להדיברות עם הפלשטינאים כדי להגיע איתם לפתרון שיש בו כדי להגשים את „זכויותיו הלאומיות והחוקיות של העם הפלשטינאי“. מלחמת אוקטובר 1973 נועדה להביא לביצוע תוכנית זו מעמדת-כוח ערבית. ברה"מ תמכה אסטרטגית בתפיסה זו אך הסתייגה ומסתייגת עדיין מהטקטיקה המצרית לביצועה (בשופינות אמרי-קנית).

○ האמריקנים הביעו נכונותם להכיר בקיומו של עם פלשטי-נאי בעל „אינטרסים חוקיים“ שכל הסדר במזה"ת צריך „לקחתם בחשבון“, כאשר גישתם העקרונית היא שאת „האינטרסים החוקיים“ של העם הפלשטינאי ניתן לשרת במסגרת ההסדר הירדני-ישראלי, דהיינו ע"י מתן זכות לביטוי לאומי עצמאי במסגרת פדרטיבית עם ירדן, וביטוי כלכלי/מוראלי במסגרת הגבולות הפתוחים בין ירדן וישראל. לפי גישה זו, יוכלו הפלשטינאים לנוע ולמצוא מקורות פרנסה בכל חלקי ארץ-ישראל בשתי גדות הירדן, כאשר את מאווייהם הפוליטיים יוכלו להביא לביטוי במסגרות השלטוניים הפלשטינאיים של המסגרת האוטו-נומית לה יזכו בממלכה ההאשמית, וכמובן גם באלה של השלטון הפדרטיבי המרכזי ברבת-עמון.

זוהי תפיסה שגם המלך חוסיין וגם ממשלת ישראל הביעו נכונות עקרונית לה, ואפילו מצרים התבטאה בעת ביקור חוסיין בקהיר בחודש האחרון באורח שאינו שולל אותה, לפחות בשלב זה. ברה"מ כמובן מסתייגת מגישה זו העלולה להשמיט מידיה את מעט ההשפעה שיש לה עדיין על הגורמים הפלשטי-נאים, או לפחות להחליש את הגורמים שיש לה עימם צנורות מגע סבירים — ארגוני המחבלים.

הצלחת הדיפלומטיה האמריקנית מנקודת ראות כל-ערבית ובמ-יחד מנקודת ראות מצרית, מאז מלחמת יום הכיפורים העניקה לממשל האמריקני יתרון טקטי חשוב להמשך הטיפול בסוגיה זו בשלבים המידיים הבאים של המאמצים המדיניים לקידום הסדרים בין ישראל ומצרים, מצד אחד, וישראל וירדן, מצד שני. יחד עם זאת ברור כי הטקטיקה האמריקנית אינה לרוחם של הסובייטים השוללים כל נסיון לקדם טיפול בסוגיה הפלש-טינאית ללא שיתופם של ארגוני המחבלים. בעניין זה מצוי בידם יתרון אסטרטגי, באשר ארגוני המחבלים נדחפים להשען עתה, יותר מאשר אי פעם בעבר, על ברה"מ, ומשום שקיימת החלטה כל-ערבית הרואה באש"פ את המייצג היחיד של העם הערבי הפלשטינאי על כל תפוצותיו. זאת ועוד העמדה המצרית הנוכחית היא זמנית ונועדה לאפשר קיום שיחות מדיניות על שלב נוסף של הסדר, קרי נסיגה של ישראל. אין בכך כדי למנוע מקהיר לשוב, לאחר מכן, לדרישה לקבל את אש"פ כגוף המייצג את הפלשטינאים בכל הסדר. גם המלך חוסיין הכיר באש"פ כמי שאחראי לכל הפלשטינאים, מחוץ לאלה הנמצאים בירדן, היינו כמי שאחראי להביא לפתרון של „בעיית פלשטין“ מעבר לנסיגה הישראלית מיהודה ושומרון: ע"י כך נפתחה טקטית הדרך גם מבחינתו של חוסיין לשיתופו של אש"פ במסגרת ועידת ג'נבה באשר הוא הוכר לפחות כמייצגם הבלעדי של כ-400 אלף פלשטינאים המאכלסים את רצועת עזה, ואת הערבים החיים בתוך מסגרת ה„קו הירוק“ שעה שחוסיין מייצג „רק“ את 700 אלף הפלשטינאים מיהודה ושומרון. אם וכאשר יתאפשר מהלך כזה, אזי יוכלו הסובייטים לרכז את מלוא התמיכה באש"פ, וכמובן במאבקו לכינון מדינה פלשטינאית פרו-סובייטית, בעלת דרישות טריטוריאליזם, אידיאולוגיות ו„לאומיות“ הן כלפי הממלכה ההאשמית במזרח, והן כלפי ישראל במערב — שתי המדינות הפרו-מערביות במזרח הים התיכון. הסובייטים ישאפו אז לחזק את השפעתם ונוכחותם בעיראק וסוריה תוך יצירת איזור חיץ פלשטינאי פרו-סובייטי בליבה של ארץ-ישראל, כראש גשר לתנופה מחודשת מצידם, בעיתוי מתאים בעתיד, להגשמת שאיפות ההתפשטות שלהם באיזור רגיש זה לאינטרסים הבינמצמ-תיים. אין ספק כי זוהי האסטרטגיה שתכתיב את מהלכיה הטקטיים של ברה"מ הן במסגרת המאבק המדיני בוועידת ג'נבה, ומחוצה לה, והן במסגרת מגיעה הדו-צדדיים עם עיראק, עם סוריה ובוודאי עם אש"פ וארגוני השוליים הקיצוניים של המחבלים. כדי לקדם את מגמותיה, בהקשר זה, עשויה ברה"מ לעטוף את עמדותיה במעטה של „כוונות טובות במסגרת חתירה לשלום“ ולבנות תדמית מתונה למדיניותה המזרח-תיכונית, ע"י גילוי נכונות להשפיע כביכול על המימסד הפלש-טינאי ל„פשרות טקטיות“.

(המשך בעמ' 64)

האנגלים שבמרכזו הטור ועל הטמפלרים שבראשו יצירת מגע עם הפרשים הקלים מצבא צלאח א-דין. גם בשלב זה עדיין יכול היה צלאח א-דין לזכות בניצחון לוא הצליח לשבש את תנועת האבירים הצלבנים במרדף ולהתארגן במהירות למכת-נגד. אך ריצ'רד היה ער לסכנה האורבת לו, וכאשר פרשיו הרודפים איבדו מגע עם האויב הנסוג (הפרשים הקלים המוסלמים היו מהירים מן האבירים-הרכובים, עוטי השריון), עצר אותם ואיגן את שורותיהם מחדש, כך שהתקפת-הנגד הבלתי-נמנעת של פרשי צלאח א-דין נתקלה שוב במערך מאורגן, שעליו לא היו מסוגלים לגבור. תהליך זה נשנה פעם נוספת לפני צלאח א-דין פקד על נסיגה לעומק היער.

★

הניצחון בקרב ארסוף נזקף לזכותו של ריצ'רד לב-הארי; אבי-דוד צבאו של צלאח א-דין היו חמורות ואילו בצבאו של ריצ'רד היו האבידות קלות; נפל בקרב רק אביר אחד בעל שם, שכנראה התמיד בהתקפה בהתלהבות רבה אך ללא שיקול-דעת מספיק (הנופלים מבני המעמדות האחרים כלל לא נחשבו, כמקובל באותה תקופה).

בסופו של דבר נסתיים מסעו של ריצ'רד לב-הארי בארץ-ישראל בחוזה שלום עם צלאח א-דין, בו ניתנה הכרה לגבולותיה של המדינה הצלבנית החדשה ונקבעה זכותם של הנוצרים לעלות לירושלים, ללא תשלום.

לפי סימן מרכזי שיינתן על-ידי ריצ'רד, לתת את האות להת-קפה הכללית של הפרשים. עם מתן האות יסתערו הפרשים באחת דרך שורות הרגלים לאורך השדירה כולה, יכו במוסלמים התוקפים וישמידום ללא אפשרות לחמוק ולהסתלק. עד מהרה נתון היה המשמר העורפי של ההוספיטלארים בהת-קפה גוברת של פרשים-קשתים; בחסותם נראה עיקר כוחו של צלאח א-דין מתארגן בשולי היער. במהלכה של ההתקפה הסבו, אמנם, רומי-הקשת הצלבנים אבידות ניכרות לכוח התוקף, אך רבים מסוסייהם של ההוספיטלארים נפגעו, ומפקדיהם תבעו מריצ'רד היתר לתקוף את הפרשים הקלים של צלאח א-דין. ריצ'רד לא הסתפק בהדיפה גרידא של הכוח המוסלמי התוקף. הוא שאף לניצחון מכריע; ניצחון כזה יושג רק אם התקפת-הנגד תונחת לאחר שכל הכוח המוסלמי יצור מגע הדוק עם השדירה הצלבנית לכל אורכה. ריצ'רד השהה, איפוא, את פקודתו להתקפת-נגד, וציווה על ההוספיטלארים להמתין לאות. הלחץ על ההוספיטלארים הלך וגבר, עד שלא יכלו עוד להבליג ופרצו להתקפה דרך שורות הרגלים, זמן קצר לפני שריצ'רד היה מוכן לתת את האות להתקפה כללית של הפרשים. השהיה נוספת בפקודת ההתקפה היתה עשויה ליצור אותו פער בין הכוחות, שהמוסלמים כה ציפו לו. לריצ'רד לא נותרה ברירה, אלא להורות על התקפת פרשים כללית. אך בעוד אשר בערפו של הטור היכו ההוספיטלארים באויביהם מכה רבה — וגם הצרפתים שהיו סמוך להם לא טמנו ידם בצלחת — קשתה על

(המשך מעמ' 19)

סיכום

ראיה זו של התמורה שחלה מאז שנת 1964, שהיא אגב גם השנה בה פורסמה „האמנה הפלשטינאית“, ושל משחק המעצ-מות במזה"ת אשר הכריע את הכף יותר מאשר כל גורם אחר לטובת התגבשותה של ישות מדינית פלשטינאית, ממחישה כי הסוגיה הפלשטינאית טומנת בחובה סכנות חמורות ביותר לעתיד. אין פירוש הדבר כי ניתן להתעלם מהבעיה הפלש-טינאית.

בהקשר זה מן הדין לזכור כי הגם שהחלטה 242 מ-22 נובמבר 67 — המהווה תשתית של החלטת מועצת הבטחון 338 מ-22 אוקטובר 73, ובסיס למו"מ על הסדרים של שלום בין ישראל ומדינות ערב — מעניקה לשאלה הפלשטינאית מהות של בעיית פליטים ולא של בעיה לאומית, הרי שהתפתחה במערכת הבינלאומית הכרה המפרשת אחרת את ההחלטה וסעיפיה. בהסכימה להכליל בהודעות המשותפות שלה עם ברה"מ ומצרים סעיף המכיר בקיומו של „עם פלשטינאי“ בעל „אינטרסים לגיטימיים“ ומעמד שווה ליתר עמי האזור, נתנה ארה"ב ידה לפירוש מחמיר יותר, המתקרב לעמדה הסובייטית והערבית של החלטת מועצת הבטחון 242 מ-22 נובמבר 1967; אם נוסיף זאת לאותם פירושים שהממשל של ניקסון נתן בתכ-ניותיו משנת 1969 לגבי סוגיית הנסיגה, נמצא כי ארה"ב מתק-רבת בדעותיה הרבה יותר לעמדות היריב מאשר לעמדות שלנו

בשתי השאלות המהותיות של כל הסדר: הנסיגה והפליטים (הבעיה הפלשטינאית).

בתנאים אלה צריך לבדוק את התועלת בניהול מ"ומ מדיני להסדרת השאלה הפלשטינאית הן עם ירדן והן עם גורמים פלשטינאים כלשהם, וזאת: —

- עם ירדן לא יועילו תוצאותיו של מו"מ כזה לפתרון הבעיה, באשר למלך חוסיין אין מגדט לטפל בסוגיה זו לבדו, מצד אחד, והוא בעצמו הכיר, מצד שני, בזכותו של עראפת לטפל בחלקה של הבעיה שלא בשליטת ירדן — היינו ברצועת עזה, ביתר המדינות הערביות ובתוך הגבול הירוק.

- עם הפלשטינאים לא ניתן לקיים מו"מ מדיני בתנאים של העדר מנהיגות אחראית בקרב האוכלוסיה הרחבה המישבת את יהודה ושומרון ורצועת-עזה, ושל התמקדות השליטה על המימסד המדיני בידי ארגוני מחבלים נעדרי כוח, השפעה ושליטה על האוכלוסיה הפלשטינאית עצמה, אשר המוטיבציה המוצהרת שלהם היא חיסול מדינת ישראל.

מצב זה מחייב בחינה ולימוד של העמדות והאפשרויות כדי לקבוע מדיניות ישראלית בסיסית ומקיפה לשאלה הפלשטי-נאית לקראת מו"מ ענייני לקידום הסדרים וטיפול בבעיה מסובכת ומורכבת זו.